

A népi írók külpolitikai nézetei*

A népi írók szellemi-politikai teljesítményén belül a külpolitikai kérdések meglehetősen szerény helyet foglalnak el, s hozamuk sem mondható nagynak.¹

Beszédes ténynek mondhatjuk, hogy – Péterfi Gábor kutatásai szerint – Féja Géza önmagában hozzávetőleg ugyanannyit reagált külpolitikai eseményekre, mint az összes többi népi író együttvéve.² Ugyanakkor felettébb méltánytalan dolog lenne ezt a deficitet túlhangsúlyozni, mert az belesimul a magyar közvélemény gyenge külpolitikai iskolázottságába, s maga a politikai elit horizontja is távol volt a kifogástalantól.

Hitelt érdemlő forrás alapján tudjuk, hogy – például – ifjabb Andrássy Gyula gróf 1914 júliusában, a Szerbiának küldött ultimátum után „szokott optimizmusával még csak feltételezni sem volt hajlandó, hogy bármelyik antanthatalom beavatkozhat”, az orosz mozgósítást pedig „egyszerűen blöffnek minősítette, amelyet nem kell komolyan venni.”³ A példa tehát (amelyeket időkorlát okán nem szaporítunk) a fent élők világából való. Azokéból, akiket semmi sem akadályozott maguk művelésében, a valóban hiteles értesülések beszerzésében, s azok terjesztésében.

*

Sokszor emlegetjük a külpolitikai gondolkodás fogalmát, ám tartalmának meghatározása többnyire elmarad. Magam azt tartom, hogy a fogalomnak van egy szinte parttalan értelme, amennyiben az a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi politika történéseinek, folyamatainak *értő* nyomon követését jelenti. Ebben az értelemben természetesen a fogalomba beletartozik minden, ami ezeket a történéseket formálja, kimenetelüket befolyásolja.

Ezzel a szinte parttalan fogalomhasználattal szemben a külpolitikai gondolkodás az adott ország nemzetközi helyzetével, annak múltjával, jelenével, várható jövőjével kapcsolatos ismeretek rendszerezett, hiteles tárháza. Nem nehéz belátni, hogy még a fogalom ezen szűkebb tartalma is hatalmas tudást igényel, amit elmélyült, rendszeres munka nélkül aligha lehet elsajátítani. Ebbe

* Elhangzott a Politikatörténeti Intézet tudományos konferenciáján 2012. március 8-án.

¹ A téma korábbi áttekintésére lásd Balogh Sándor: A népiek külpolitikai nézetei. In: *A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Tudományos tanácskozás a szárszói találkozó 50. évfordulója alkalmából. Szerk. Sipos Levente és Tóth Pál Péter. Napvilág, Budapest, 1997, 145–155.

² Péterfi Gábor: *Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei*. L'Harmattan, Budapest, 2011, 14.

³ Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban. I.* Európa, Budapest, 2011, 170.

ugyanúgy beletartozik a társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok leírásához elengedhetetlen statisztikai adatok gyűjtése, a vonatkozó szakirodalom *kritikai elemző módszerrel* történő nyomon követése és sok egyéb. Természetesen nem csupán a jogalkotás, törvények, rendeletek számbavétele szükségeltetik, de legalább ennyire beletartozik e stúdiumba az adott, szóban forgó országok jogkövető magatartása milyenségének az ismerete is.

Mivel a feudális korokban a dinasztia iránti hűség a hatékony külpolitika, s az azt érvényesítő diplomácia motorja, ezért az uralkodó dinasztiák és a közöttük megvolt viszonyrendszer alapos ismerete is elengedhetetlen része a külpolitikai tudásnak. A polgári korszakban ezt a motort a nemzeti érzés, idegen szóval a nacionalizmus testesíti meg. Nem csekély ismeretet igényel a dinasztizmusból a nacionalizmusba történő átmenet, a kettő közötti, számos esetben diszharmóniában testet öltő viszony tanulmányozása.

Ma is így van, s a múltban sem volt másként: ezen tudás töredékes volta, netán szinte teljes hiánya sem gátja a külpolitikáról, nemzetközi kapcsolatokról szóló írások, eszme-futtatások megszületésének. Jó toll, áradó fantázia, nem csekély érzelmi töltet birtokában egészen magával ragadó dolgozatok születhetnek. Sőt nem ritkán éppen a tények ismeretének hiánya kifejezetten sarkantyúzhatja a tollat ragadó egyén elméjének száguldozását, sziporkázását.

*

Jól láthatjuk mindezt – például – Szabó Dezső esetében. Témánk szempontjából vele azért kell részletesebben foglalkoznunk, mert – ahogy 1939-ben Veres Péter megfogalmazta – egy kicsit ő volt a népi írók apja. Közismert, hogy Eötvös-kollégistaként Szabó Dezsőnek olyan évfolyamtársai voltak, mint Gerevich Tibor, Kodály Zoltán, Szekfű Gyula, Zemplén Géza.⁴ Innen nézve akár rendelkezhetett is a fentiekben vázolt követelményrendszernek megfelelő tudással. Ám Szabó Dezső nemhogy erre a tudásra nem tett szert, de azt a fajta fegyelmezett gondolkodást sem sajátította el, amely révén az emberfia ilyen tudás birtokába juthat.

Ugyanakkor Szabó Dezső – és még inkább Németh László – zseniális gondolkodó volt. Az, hogy a sok szempontból szintén kitűnő Hatvany Lajos őt kótyagosnak mondja (és egyáltalán nem melleleg közben ütését első helyen Németh Lászlóra irányozza), az leginkább a magyar társadalmi-szellemi élet mély meghasadtságának egyik elhíresült, mélyen lehangoló megnyilvánulása.⁵

Szóval zseniális elmékről van szó. És ebben a sorban természetesen helye van még Szabó Zoltánnak, Illyés Gyulának, Bibó Istvánnak, Erdei Ferencnek is. Ők tehetségük révén tettek számos

⁴ Legújabbban: Paksa Rudolf: Szekfű Gyula alma matere. In: Ujváry Gábor (szerk.): *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében*. Ráció, Budapest, 2011, 24.

⁵ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007, 205.

olyan mélyen szántó megállapítást, amelyre a témában jártas, ám hozzájuk mérhető tehetséggel nem rendelkező szakemberek ritkábban szoktak jutni. Ugyanakkor a módszeres, rendszeres képzés hiánya okán náluk a hihetetlenül mély, ma is időszerű meglátások számos esetben az akkor is mélyen valótlán, történetietlen kijelentésekkel, eszmefuttatásokkal keverednek.

Meg merem kockáztatni ezt Bibó István és Erdei Ferenc esetében is. Azokról a jeles személyiségekről beszélek, akik képzettség dolgában messze kimagasodnak a népi írók táborából, akiknek írásai sok szempontból megfelelnek a tudományos munkák szabályainak. Ám mindeközben náluk is kimutatható a spekulatív elem, amelynek semmi köze nincs a tudományos hipotézishez.

*

Veres Péter imént említett összegző véleményén túl hosszan lehetne sorolni a Szabó Dezső központi szerepét valló kijelentéseket. Németh László valóban szólt Szabó Dezső reá és reájuk gyakorolt igen nagy hatásáról. Aztán megemlíthetjük Féja Géza (nem visszatekintő, hanem) kortárs szavait, melyek szerint Németh László Szabó Dezső megmámorosodott híve volt. És felemlíthetjük, hogy az irodalomtörténész Tolnai Gábor 1947-es (aláhúzom: 1947-es) visszaemlékezése szerint alig van kortársa, „aki rövidebb-hosszabb ideig ne élt volna bűvkörében”.⁶

Nos, Szabó Dezső a nemzetet, s így természetesen a mi nemzetünket is a történelem állandó kategóriájának, öröknek tartotta. Az író ezzel a nézetével is olyan alapra helyezkedett, amelyen képtelenség a múlttól adekvát, koherens képet alkotni. Egyáltalán nem mellékes, hogy kortársaira gyakorolt, ma már szinte felfoghatatlanul nagy hatása természetesen ezt a nézetét vastagon magába foglalta. E téren különben Szabónak egyáltalán nem volt nehéz dolga, hiszen a korabeli közgondolkodás túlnyomó hányada nagyon is hasonlóképpen képzelte el a nemzetet.

*

Ami ellenben egyáltalán nem volt szokásos, az a nép és a nemzet közötti markáns különbség megmutatása. Az egész népi írói mozgalom lényegét ezen a ponton lehet megragadni. Igen frappánsan fejezi ki ezt Féja Géza visszapillantása 1972-ből, mely szerint *azok a népi írók*, „akik hajlandók voltak perbe szállni népünkért”.⁷

Mivel a szokásos, a népet és a nemzetet szinonim fogalomként kezelő felfogással szemben a népi írók legfőbb törekvése a korabeli nemzet és a nép közötti ordító különbség megmutatása, s ennek nyomán a népnek a nemzetbe történő beemelése, felemelésére irányuló erőfeszítés volt, ezért lehet az, hogy közülük többen és többször indítványozták: *a belpolitika legyen az ország külpolitikája*.

⁶ Péterfi, 2011, 42.

⁷ Uo. 123.

Féja Géza 1932 tavaszán írja, hogy „nagyvonalú” külpolitikához belső reformok nélkül nem lehet hozzáfogni,⁸ a marseille-i gyilkosság nyomán kialakult mély elszigeteltségből Németh László pedig részletesen kifejtett belpolitikai programmal akart kitörni.

„Lesz-e reform?” – kérdi a *Magyarország* karácsonyi számában megjelent írásának már a címével is. Abból indul ki, hogy a mély külpolitikai krízisből való megmenekülést belső önvizsgálatra, az eddig követett módszerek elejtésére, jobbak megválaszolására kell felhasználni. Kemény szavakkal ostromozza az „ostoba revíziós lármát”, melyet az itthon élők meguntak, a kisebbségi sorsban lévők megsínylettek. „Tessék a bömbölő honfibu táplálására fordított összeget – követeli – okosabb dolgokra fordítani.” Azt ajánlja, hogy határok túlsó oldaláról kínált spiritualizálását komolyan kell venni, mert „a spiritualizmus jobb jelszó, mint a revízió”. „Az elveszett területet – állítja nem csekély bátorsággal – ’vissza’-szerezni nem lehet, de szívós munkával ’meg’ lehet szerezni valami mást a kis népek övében: a magyarság primátusát. Ennek azonban első és egyetlen feltétele: a magyar reform. *Magyarországnak egy külpolitikája van ma: a belpolitika*. Kifelé hallgatni, befelé tenni: ezzel erősödünk meg kifelé is.”⁹

Nem kétséges, hogy a magyarság primátusa ezen a módon sem volt keresztülvihető. Nem kétséges, hogy a külvilág zajlása közepette a magyar külpolitika nem lehetett inaktív. Mégis a gondolat magva mélyen megszívlelendő volt.

*

Ha polgári korokban a nemzeti-nacionalista érzés a külpolitika motorja, akkor ennek a motornak a lökettérfogata a nemzeti összetartás erejétől függött – függ ma is. Az ellenforradalmi rendszer vezetőinek tudatára azonban 1918/1919 forradalmainak rémálma telepedett rá. A keresztény-nemzeti középosztály eleinte hajlott Gömbös Gyula és elvbarátai tanácsai szerint viszonylag jelentős szociális csomaggal népszerűsített katonai diktatúrában keresni a kiutat. Ezért van az, hogy az eleinte bűvkörükben élő Horthy Miklós még 1919 karácsonyán, 1920 elején is ilyen plánum engedélyeztetése végett zörget az antant ajtaján.¹⁰ Az elhúzódó párbajból 1923-ra győzedelmesen kikerülő Bethlen István és elvbarátai ellenben inkább azt gondolták, hogy belpolitikailag az lenne a biztosabb, külpolitikailag pedig a gyümölcsözőbb, ha a nagytökre és a nagybirtokra építve, modernizált formában hozzák vissza Tisza István világát. Ennek a jegyében 1920-ban még kénytelen-kelletlen lenyelik az antiliberalis numerus clausust, 1928-ban ellenben már lényegében hatástalanítják.

⁸ Uo. 155.

⁹ Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején, 1932–1936*. Akadémiai, Budapest, 1982, 183–184.

¹⁰ Uo: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. In: *Történelmi Szemle* 2011/1. sz., 127–139.

Ezért van az, hogy a földreformnovellával csak annyiban enyhítik a parasztság földéhségét, hogy a falu társadalmi robbanásának ne legyen valószínűsége, ám eszük ágában sincs egy agrárdemokráciát gazdaságilag megalapozni. Az alkotmányellenesen keresztülhajsolt 1922. évi választójogi rendelettel pedig a politikai demokrácia elé magasítottak falat. A túlnyomóvá tett nyílt szavazás rendszert stabilizáló szerepe mellett nem becsülném le a rendeletnek azt a hatását sem, amellyel egy esetleges legitimista fordulat elé épített hatékony gátat. Hiszen a csupán harmincadik életévüket betöltött (megjegyzem: a kor felfogása szerint bizony már hervadozó), vidéken csupán nyíltan szavazó nők már nemigen akartak a számukra egyébként fontos helybéli lelki pásztor sugallata szerint Ottó királyfi majdani népkirályságát elősegítendő szavazni.

*

A népi írók ugyan sokat ostorozzák Bethlen István – úgymond – népellenes rendszerét, ám ez az uralom inkább „csupán” a falu nyomorával szemben volt érzéketlen. Az 1927-1928-ban végrehajtott szociálpolitikai reformok nem elhanyagolható módon javították a városi munkásság helyzetét. Nem azért, mintha Bethlen István és társai szívéhez-lelkéhez a városi munkásság állt volna közelebb.

Oh, dehogy. Nagyon is különbséget tudtak ők tenni az „idegen lelkű” városi munkásság, s annak bizony végig félvörösnek tartott szociáldemokrata vezetői, valamint a lelki szemeikkel megmagsimogatott, arcberendezésében is kedves parasztság között. „Csak” éppen arról volt szó, hogy Bethlen István és munkatársai vérbeli politikusok voltak. Vagyis tudták, hogy a sikeres politizálásnak a legridegebb számítás az alapja.

Bethlen teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy rendszerét a korabeli Európa nem fogadja el, ha mindenütt nyílt szavazást vezet be, nem beszélve a várható belpolitikai ellenállásról. Ám a kifundált épületes alkotást – némi fintorgással – tudomásul vették. Bethlen ezzel lemondott arról, hogy erős nemzetet építsen. (A népiskolai program jeles alkotás volt, de a nép nemzetbe emelését nem hozta meg.) Neki elegendő volt, hogy erős rendszert alkosson. Ez valóban sikerült. Hiszen alkotása majd a gömbösi kísérletnek is sikerrel állt ellen, s az – igaz, nem csekély deformításokkal – az ország német megszállásáig valóban fennmaradt.

Bethlen István és köre azzal is tisztában volt, hogy olyan erős nemzetet semmiképpen sem tud építeni, amely képes lesz a trianoni ketrecből kiszabadítani az országot. Ahhoz a német–olasz tengely megszületését és támogatását várták. Nem eredménytelenül, hiszen 1938 és 1941 között az ország területe majd megkétszereződött. Igen jelentős eredmény – ha tartósnak bizonyul. Ám nem így történt. Ami történt, azt mindnyájan ismerjük. Ám az okokat, az összefüggéseket már sokkal kevésbé. Ezért kell ismét és ismét hangsúlyozni, hogy Trianon és 1945 között messze nincs

eltéphetetlen kapcsolat. Ellenben 1945 és a területi változások Adolf Hitler ajándékként történt elfogadása között valóban eltéphetetlen a kapcsolat.

*

Szabó Dezső öröksége egyik igen negatív elemének azt tartom, hogy vad indulatait számtalanszor képtelen volt az értelem ellenőrzése alá vonni. Másik – ezzel nyilvánvalóan szorosan összefüggő – igen kártékony öröksége a gyűlölködő idegenellenessége. Való igaz, hogy az idők múlásával penetráns antiszemitizmusa oly annyira megszélidül, hogy még a vele szemben nem éppen méltányos Nagy Péter is azt állapítja meg 1964-ben publikált monográfiájában: 1938 után „az antiszemitizmus teljesen eltűnik írásaiból”. Természetesen nyugtázni kell a kedvező fordulatot, ám a lényegét Németh László fogalmazza meg 1928-ban, amikor azt mondja, hogy Szabó Dezső „zsidógyalázóból svábgyalázó” lett.¹¹

Szerényen hozzáteszem: bőven elegendő lett volna, ha a náciizmusnak, és hazai szállásosainak az engesztelhetetlen ellensége. Szabó Dezső ellenben a németeket már korábban is mértéktelenül, de főleg történetietlenül utálta. És ebből nem kevés tévedése sarjadt. Külön előadás tárgya lehetne a dualista rendszerről alkotott teljesen hamis, sajnálatosan igen nagy hatású képének az elemzése. Itt csupán arra a tévedésére utalunk, mely szerint az első világháborúban való részvételünk nem volt magyar érdek. „Mi – írja *Az elsodort faluban* – elhullunk, szédöglünk a háborútól, betegségtől, s idegen fajok fogják fejni a történelem megduzzadt tögyét.”¹²

Szabó Dezső állításával szemben Tisza Kálmán, s főleg István fia nem volt középszerű figura. Ám Tisza István robusztus súlya sem volt elegendő, hogy elkerülhető legyen a háború, amelynek megnyerése bizony magyar érdek is volt. Nem sikerült, nem sikerülhetett, s a vesztes utáni széthullás mutatta meg – legalább is a látók számára – a tét nagyságát.

Ellenben Szabó Dezsőnek két évtizeddel később, amikor a fent lévő tanult hatalmasok a terület-visszafoglalásokkal a maguk lutri játékát üzik a nép és a nemzet sorsával, akkor az első bécsi döntés elfogadását helytelenítve 1939 januárjában így ír Imrédy Béla miniszterelnökhöz: „...inkább maradjon Erdély még egy ideig mostani állapotában, mintsem úgy szerezzük vissza, mint a Felvidéket, pláne magyar vér árán! Nekünk már nincs egy csepp elfolyatni való magyar vérünk se ... Kímélni a magyar vért minden esetben, minden nehézségek dacára, még az átmeneti szenvedéseket is vállalva: semleges, semleges, semleges lenni: ez az egyetlen magyar kötelesség!”¹³

¹¹ Péterfi, 2011, 60.

¹² Uo. 26-27.

¹³ Uo. 73.

Ezt a kötelességet a fent lévők – Teleki Pál és szűk köre kivételével – nem ismerték. És ő sem rendelkezett elegendő erővel, hogy a második bécsi döntés elfogadása, Észak-Erdély visszatérte elől kitérjen. 1941 áprilisában pedig, amikor villogni kezdett a zsákutca felirat, akkor nem volt ereje az országot az útról visszafordítani.

Életét ellenben – kétségbeesett figyelmeztetés gyanánt – feláldozta.

*

A Márciusi Front Duna-konföderációt szorgalmazó követelésének akkor sem bel- sem külföldön nem volt semmi realitása. Aztán a fél évtizeddel később, 1942 januárjában elhatározott lengyel–csehszlovák, valamint görög–jugoszláv konföderációs megállapodásból sem lesz semmi. Ám a kontinens boldogabb felének 1957-es és azt követő megállapodásai, amelyekhez 2004-ben immáron oly sokakkal együtt mi magyarok is csatlakozhattunk, egyértelműen jelzi, hogy a Front megalkotói ezzel a ponttal is élő, jeles eszmetörténeti értéket alkottak.